

Szczepan Kozak
(Uniwersytet Rzeszowski)

„Miasta Galicji w dobie przemian polityczno-ustrojowych w latach 1772–1867. Przestrzeń – społeczeństwo – władza”. I międzynarodowa konferencja naukowa, Kraków, 23 listopada 2017 r.

Swego rodzaju tradycją stały się już, organizowane przez Instytut Historii UJ w odstępach 1–2-letnich, konferencje poświęcone dziejom Galicji (patrz: „Galicja. Studia i materiały” 2016, nr 2, s. 371–372). Dnia 23 listopada 2017 r. zainaugurowano kolejny cykl dotyczący tym razem problematyki miejskiej. Wydarzenie to zgromadziło kilkudziesięciu historyków reprezentujących różne środowiska naukowe, w tym m.in. UMCS, UŁ, Politechnikę Rzeszowską, z zagranicy zaś CPHAU we Lwowie czy Ukraiński Katolicki Uniwersytet we Lwowie. W ramach 3 sesji – *Władza, Przestrzeń miejska* oraz *Spółeczeństwo* – wygłoszono 18 referatów (z planowanych 20).

Zgromadzonych powitał dyrektor IH UJ dr hab. Sławomir Sprawski, który przybliżył tematykę spotkania i podkreślił cykliczność prowadzonych w UJ badań nad dziejami Galicji w okresie przedautonomicznym. Następnie głos zabrał dr hab. Krzysztof Ślusarek, dokonując prezentacji założeń realizowanego od czerwca 2017 r. projektu badawczego *Na styku kultur i narodów. Galicyjskie miasta i miasteczka w „Józefińskim katastrze gruntowym”*, którego celem jest m.in. opracowanie bazy danych (udostępnianej on-line) zawierającej informacje o miastach i ich mieszkańcach.

Jako pierwszy w sesji *Władza* wygłosił referat prof. dr hab. Michał Baczowski (UJ) – *Materiały wojskowe jako źródło do dziejów miast galicyjskich na przełomie XVIII i XX wieku*. Referent przedstawił przedmiot swoich rozważań jako komplementarny z źródłami o charakterze cywilnym. Skupił się przy tym na omówieniu zasobów archiwów wiedeńskich, uwzględniając Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv Wien (m.in. Hofkriegerstat, Kriegsminister Lacy Akten, Kriegsministerialakten, Alte Feldakten, Karten- und Plansammlung). Zwrócił również uwagę na zasoby innych archiwów – CPHAU we Lwowie, oraz krajowych – ANK czy AGAD.

Materiały wojskowe dotyczyły głównie rekrutacji i kwestii z nią związanych, liczebności i struktury garnizonów, zniszczeń wojennych. Ich uzupełnieniem były źródła kartograficzne. Dokumentacja odzwierciedlająca tematykę miejską nie tworzyła nigdzie jednolitego zespołu, przechowywana była w aktach o różnej proveniencji, co sprawia, że w praktyce zarówno kwerenda, jak i wykorzystanie tego źródła są bardzo trudne. W podsumowaniu stwierdził, iż jest to jednak ważne źródło o charakterze uzupełniającym.

W kolejnym wystąpieniu (*Materiały podatkowe jako źródło do dziejów miast galicyjskich w czasach józefińskich*) dr hab. Krzysztof Ślusarek (UJ) zreferował źródłotwórczy aspekt reform podatkowych Józefa II (m.in. patentu z 12 kwietnia 1785 r., uniwersału z 1 września 1788 r., uniwersału z 10 lutego 1789 r., uniwersału z 17 września 1789 r.). Dla historyka interesujące okazują się nie tyle szczegółowe rozwiązania prawne, co ich skutki owocujące powstaniem obszernej dokumentacji, dzisiaj niestety o zróżnicowanym stanie zachowania. Referent omówił m.in. części składowe metryki józefińskiej (opisanie granic, prawidła fasonowania, księgę pomiarów, sumariusz gruntów dominikalnych i rustykalnych), możliwości interpretacyjne i przydatność w badaniach.

Dr Rostyslav Melnyk (CPHAU) – *Źródła do dziejów miast Galicji z przełomu XVIII i XIX wieku w zbiorach CPHAU we Lwowie. Studium na przykładzie Trembowli*, rozpoczął serię wystąpień reprezentujących nieco inną optykę. Posługując się przykładem Trembowli, zwrócił uwagę na zasób CPHAU we Lwowie. Referent dokonał przeglądu szeregu fondów zawierających różnorodne materiały do dziejów miasta. Podobny charakter miał referat Ivanny Stadnyk (CPHAU) – *Księgi komunii wielkanocnej z kościoła dominikańskiego w Złotym Potoku* czy dr Bohdany Petryszak (CPHAU) – *Osobliwości z działalności kancelarii miasta Lwowa z ostatniej ćwierci XVIII w.*, w którym referentka zwróciła uwagę na zawartość ksiąg kasowych miejskich, wykaz pisarzy kancelarii ekonomicznej, zróżnicowanie ksiąg finansowych. Dr Łukasz Jewuła (Tarnów) – *Proces eksploatacji i wyprzedaży miejskich realności Funduszu Religijnego na przełomie XVIII i XIX wieku na przykładzie Tarnowa i Ropczyc* – zajął się kwestią rzadko dotąd poruszaną. Jak stwierdził – nieruchomości o podobnym charakterze w miastach galicyjskich było dużo. Należały one do różnych instytucji kościelnych i w okresie kasat józefińskich zostały przejęte przez austriacki fundusz religijny. Referent przedstawił sposób, w jaki te grunty czy folwarki były administrowane i eksploatowane przez władze austriackie. Początkowo wydzierżawiano je, dochody trafiały do funduszu religijnego, zabudowania przeznaczano często dla administracji państwowej. Od przełomu XVIII i XIX w. rozpoczęła się masowa wyprzedaż.

Ostatnim w sesji przedpołudniowej był referat dra Karola Dąbrowskiego (UMCS) – *Justycjariusze w miastach cyrkułu lubelskiego (1797–1810)*. Autor,

wykorzystując kwerendę w zespołach szczątkowych sądów dominialnych województwa lubelskiego, rozpatrywał problem zacierania się podziału kompetencji między urzędnikami dominium. W konkluzji przedstawił stanowisko, iż przemiany prawno-ustrojowe nie miały wpływu na proces prowadzenia ksiąg. Przez pryzmat spraw niespornych, które dominują w tych zapisach, materiały sądowe uwypuklają – zdaniem autora – barwny świat lokalnej społeczności

Sesję *Przestrzeń miejska* zdominowały różne aspekty wykorzystania metryki józefińskiej w badaniach nad charakterem miasteczek galicyjskich. W tym tonie utrzymany był referat prof. dr Mariany Dolynskiej (UKU) – *Metryka józefińska jako podstawowe źródło dla odtworzenia historycznej topografii (krajobrazu kulturowego) galicyjskich miast, miasteczek i wsi*. Bardzo interesujące okazało się wystąpienie dra hab. Konrada Wnęka (UJ) (*Przestrzeń małego miasta galicyjskiego w połowie XIX w. na przykładzie Skawiny w świetle analizy geostatycznej*), dla którego analiza dokumentacji operatu katastralnego Skawiny (zawierającej komplet map katastralnych z lat 1845–1848) stała się pretekstem m.in. do ponownego spojrzenia na kwestię rozdrobnienia gruntów i rolniczego charakteru tej miejscowości. Dr hab. Tomasz Kargol (UJ) (*Socjotopografia mieszkańców Brodów w świetle metryki józefińskiej*) – na przykładzie Brodów – ośrodka miejskiego o charakterze nieagrarnym rozważał kwestię uwarstwienia społecznego mieszkańców. Bardzo frapującym problemem, z którym się zmierzył, była próba ustalenia, czy możliwe jest uzyskanie obrazu socjotopograficznego tej miejscowości przy wykorzystaniu metryki józefińskiej.

Obrady w tej części zamknął referat dra Huberta Męcika (Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków w Lublinie) – *Kasaty klasztorów na obszarze guberni lubelskiej w latach 60. XIX wieku i ich wpływ na rozwój przestrzenny miast*, oraz prezentacja dra Huberta Ossadnika (Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku) – *Galicyjski rynek jako nowatorski przykład realizacji małego miasteczka w przestrzeni muzealnej*.

W sesji III – *Społeczeństwo* obok wystąpień opartych na matryce józefińskiej wygłoszone zostały 2 referaty, których tematyka wykraczała poza granice Galicji. Jako pierwszy głos zabrał dr hab. prof. UŁ Jarosław Kita (*Społeczeństwo prywatnych miast i miasteczek Królestwa Polskiego w I połowie XIX wieku. Postulaty badawcze*). Na wstępie referent zajął się specyfiką miast Królestwa Polskiego, z których ponad 60% było miastami prywatnymi. Podkreślił ich specyficzny charakter oraz zwrócił uwagę na źródła do badań społeczności miejskich (m.in. akta miast i gmin, akta stanu cywilnego, akta podworskie, akta notarialne, materiały statystyczne, epitafia, relacje i pamiątki). Dr hab. Robert Lipelt (PWSZ w Sanoku) – *Stosunki społeczno-gospodarcze Sanoka*

w świetle metryki józefińskiej, podobnie jak dr hab. prof. PRz Grzegorz Zamoycki (Politechnika Rzeszowska) – *Nowy Targ i jego mieszkańcy w świetle metryki józefińskiej* – przedstawili w swoich wystąpieniach lokalne implikacje badań opartych na metryce józefińskiej, mapie Miega na przykładzie Sanoka i Nowego Targu. Aspekt porównawczy cechował z kolei wystąpienie dra Rafała Obetkona (Pszczyna) – *Bieruń, Mikołów, Mysłowice, Pszczyna – miasta ziemi pszczyńskiej w świetle katastru karolińskiego z lat 1722–1727 oraz ich rozwój do połowy XIX wieku*. Na zakończenie zgromadzeni wysłuchali referatów, które wygłosili dr Volodymyr Dolinovskyi z CPHAU (*Majątkowe i społeczne poenie mieszczan Oleska na podstawie inwentarza budynków z 1789 r.*) oraz Michał Kaniowski (UJ) – *Miasto Józefów w świetle opisań urbarialnych z 1789 r.*

W trakcie obrad zarysował się problem, czy wobec wyników badań sondażowych, za jakie można uznać część referatów, da się utrzymać dominująca w historiografii teza o rolniczym charakterze większości miasteczek galicyjskich. Postanowiono zmierzyć się z tym problemem jako postulatem badawczym i zweryfikować go. W dyskusji podsumowującej głos zabrali m.in. dr Piotr Miodunka (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie), który zaznaczył, iż w masowym ujęciu metryka józefińska pozwoli obalić niektóre stereotypy funkcjonujące dotąd w odniesieniu do miast galicyjskich doby przedautonomicznej, dr hab. Krzysztof Ślusarek w obszernym podsumowaniu odniósł się do stereotypu miasta o charakterze rolniczym. Według niego kluczem do precyzyjnego ustalenia zasięgu tego fenomenu jest zbadanie struktury posiadania ziemi i odpowiedź na pytanie o faktyczne źródło utrzymania mieszkańców. Metryka józefińska wraz z kompletem dokumentów wydaje się do tego adekwatnym źródłem. Prowadzący obrady w sekcji III dr hab. Tomasz Kargol dostrzegł 4 wnioski wyłaniające się w trakcie prac konferencji. Podkreślił, iż nie stwarza już problemu interpretacja metryki józefińskiej, a wykorzystanie jej potencjału przyniesie najlepsze rezultaty, jeśli będzie mu towarzyszyć konfrontacja z innymi źródłami. Dla ustalenia faktycznego charakteru miast galicyjskich konieczne jest połączenie materiałów narracyjnych, statystycznych z kartograficznymi oraz sięganie wstecz i badanie genezy miast.